

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA PROBLEMA ÎNCEPUTURILOR FEUDALISMULUI ÎN MOLDOVA

DE

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

În urma cercetărilor arheologice din țara noastră în ultimii ani, de sub conducerea Academiei R. P. R., începe să se cunoască din ce în ce mai mult perioada de trecere spre feudalism din vremea migrațiilor popoarelor pînă la cristalizarea primelor state feudale, cunoscută îndeobște sub denumirea de începuturile feudalismului.

În general, cercetările științifice din R. P. R. cu privire la această perioadă fiind încă la început, în documentarea noastră sînt numeroase lacune relative la etapele de dezvoltare a societății locale în secolele III-X. Tot pentru acest motiv nu s-a adîncit încă problema apariției și dezvoltării începuturilor feudalismului la noi, în funcție de condițiile istorice specifice în care s-au dezvoltat populațiile locale din diferitele teritorii ale țării noastre.

Îndeosebi, prin săpăturile arheologice efectuate în anii de democrație populară, s-a reușit să se cunoască ceva mai bine dezvoltarea societății omenești de la noi din secolele III-VI, cînd a avut loc primul val de migrațiuni, precum și din secolele X-XII, cînd s-a cristalizat organizația feudală pe teritoriul țării noastre. În schimb, prin aceste cercetări, s-au obținut mult mai puține date pentru cunoașterea dezvoltării societății omenești de pe teritoriul țării noastre în secolele VI-X, cînd s-au instalat aici slavii, care, după cum se știe, au exercitat o puternică influență în toate ramurile vieții societății locale.

Avîndu-se în vedere stadiul incipient al cercetărilor arheologice din țara noastră cu privire la cunoașterea societății omenești de pe teritoriul țării noastre din secolele VI-X, se înțelege că orice descoperire din acest interval de timp trebuie valorificată. Pentru aceasta ea va trebui să fie interpretată just, pe baza celor deja cunoscute de la noi sau cu ajutorul descoperirilor similare din țările vecine, în special din U.R.S.S., unde s-a ajuns la o cunoaștere mai amănunțită a dezvoltării societății omenești din acest interval de timp.

În legătură cu aceasta, cu alt prilej, am arătat care sînt ultimele rezultate ale cercetărilor sovietici cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo și importanța lor pentru arheologia R.P.R.¹⁾. În articolul de față, bazîndu-ne și pe rezultatele săpăturilor arheologice din 1954, am încer-

1. Cf. SCIV, V, 1954, 3—4, p. 569 și urm.

cat o încadrare mai precisă și o interpretare mai amănunțită a descoperirilor arheologice din Moldova, în special de la Hlincea-Iași. Aceste descoperiri prezintă o deosebită importanță, întrucât prin ele se aduce o contribuție la chestiunea perioadei în care a avut loc procesul de formare a feudalismului în Moldova. În afară de aceasta, prin aceste descoperiri se capătă puncte de sprijin pentru încadrarea culturală și cronologică a resturilor de cultură materială înrudite din restul țării, care, în general, din cauza aspectului lor arhaic, nu puteau fi încadrate și datate just. Pe de altă parte, pornindu-se de la asemenea identificări, în viitor se vor putea trage și concluzii istorice mai ample cu privire la dezvoltarea societății locale din regiunile în care s-au descoperit aceste resturi.

Până în prezent cele mai multe și mai caracteristice resturi de locuire din perioada menționată provin din așezarea de la Hlincea-Iași.

Astfel, cu prilejul săpăturilor efectuate acolo din 1952 până în 1954 inclusiv de către Academia R. P. R., s-au descoperit cinci locuințe de tipul semibordeielor, două cuptoare în aer liber în preajma bordeielor, folosite ca bucătării de vară, o construcție de suprafață de întrebuințare neprecizată și mai multe gropi cu resturi menajere²⁾.

Toate aceste resturi de locuire s-au găsit în diferite sectoare ale unei așezări deschise, care se întinde pe o lungime de aproape 1,5 km.

Din cercetările făcute până în prezent, rezultă că în cuprinsul acestei întinse așezări au existat mai multe grupe de câteva locuințe cu orientare variată, instalate pe monticuli izolați, înșirați pe panta lină dinspre vest a dealului Cetățuia, de-a lungul cursului de apă al pârâului Nicolina.

Condițiile avantajoase de trai din acest loc, în primul rînd apa și terenurile întinse din față, precum și pădurea din spate, au contribuit ca locuirea de aici să fi continuat în secolele XI-XII și apoi în secolele XIII-XIV, XV și XVII, după cum ne-o dovedesc resturile de locuire din această vreme, suprapuse în parte peste acelea mai vechi.

În perioada mai veche, anterioară secolului XI, oamenii și-au construit aici semibordeie de formă rectangulară, mai mult sau mai puțin regulată, cu fundul adîncit pînă la 0,55 m față de suprafața actuală a solului, cu pereții probabil puțin ridicați deasupra pămîntului și cu intrarea săpată în ușoară pantă sau eventual cu trepte. Aceste locuințe sînt mici, dimensiunile lor variînd între 3 m × 4 m și 3,80 m × 4,80 m.

Interiorul lor, cu podeaua nefășuită și cu unul sau două cuptoare, o laviță și uneori o groapă pentru resturile menajere, ne dovedește traiul simplu al celor care au locuit acolo.

Elementul cel mai important al acestor semibordeie era cuptorul cu vatră, care nu lipsea în nici unul din ele, fiind plasat întotdeauna într-un ungher al locuinței, direct pe podea sau pe o prispă puțin înaltă din interior. Din resturile păstrate ale acestor cuptoare s-au putut de-

2) Pînă în prezent s-a publicat numai o parte din aceste descoperiri în rapoartele preliminare ale săpăturilor de la Hlincea din 1952 și 1953 apărute în SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 324 și urm., unde ceramica este atribuită greșit neoliticului, și în SCIV, V, 1954, 3-4, p. 235 și urm.,

duce, atît forma și dimensiunile, cît și construcția lor. Astfel, în ceea ce privește forma și dimensiunile s-a precizat că ele erau în formă de pot-coavă și că lungimea lor maximă variază între 0,60 m și 1 m. De asemenea, relativ la construcția acestor cuptoare, s-a constatat că unele din ele au fost săpate într-un bloc cruțat cu prilejul excavării bordeiului, iar altele, cu vatra fățuită direct pe fundul locuinței sau pe o ușoară prispă din interiorul ei, au avut pereții construiți din pietre, ca și cuptoarele așezărilor din secolele XI-XII de la Dinogetia și Morești. Nu s-a păstrat nici o boltă de cuptor întreagă, întrucît cu vremea pietrele din construcție s-au prăbușit peste vatră și în jurul ei.

La fel cu cuptoarele au fost construite și așa-zisele bucătării de vară din preajna locuințelor.

Atît cuptoarele cît și bucătăriile de vară au servit la prepararea hranei, după cum ne-o dovedesc fragmentele de tipsii și de oale amestecate cu oase de animale, bucățelele de cărbuni și cenușa de pe vetrele lor. În afară de aceasta, desigur că vetrele cuptoarelor din interiorul semibordei au mai servit și la încălzitul locuinței. Mai mult încă, pentru menținerea căldurii din interiorul cuptorului, într-un caz s-a așezat la gura lui o piatră mare de rîșniță, care a fost găsită ruptă în bucăți și căzută cu fața în jos. Acest din urmă caz nu este izolat, întrucît și în așezarea din secolele XI-XII de la Dinogetia s-a descoperit recent un cuptor, la care s-a folosit de asemenea o piatră de rîșniță, de data aceasta nu la gură, ci pentru astupatul bolții, în vederea tot a menținerii căldurii în interior³⁾.

Resturile menajere, provenind din curățirea locuinței, erau depozitate în gropi de dimensiuni mici și mijlocii, săpate de obicei în afara locuințelor și într-un caz chiar în cuprinsul uneia din ele.

În ceea ce privește exteriorul acestor locuințe, nu este exclus ca oamenii să-l fi consolidat prin pietre așezate la baza pereților, de jur împrejurul locuinței, prin analogie cu reconstituirile recente ale locuințelor feudale timpurii de la Echimăuți (raionul Rezina) din R.S.S. Moldovenească⁴⁾. Apoi, după distrugerea locuinței, aceste pietre au căzut în interiorul ei, suprapunindu-se în parte peste pietrele din pereții cuptorului. Desigur că această presupunere, relativ la scopul la care au putut servi unele pietre din interiorul locuinței, va trebui verificată în viitor, prin observații mai concludente. De asemenea, tot cu acel prilej va trebui să se precizeze și forma acoperișului, despre care pînă în prezent nu avem nici un indiciu. Deocamdată, tot prin analogie cu reconstituirile de la Echimăuți, se poate presupune doar că acoperișul era în două ape⁵⁾.

În genere, resturile descoperite în cuprinsul acestor locuințe, ca și în afara lor, deși sînt încă puțin numeroase, ne ajută într-o măsură la cunoașterea activității economice a locuitorilor așezării. Astfel, rîșnița de piatră, descoperită la gura unui cuptor dintr-un semibord, constituie un indiciu că locuitorii de aci au practicat agricultura pe terenurile în-

3) Ibid., V. 1954, 1—2, p. 171.

4) G. B. Feodorov. *Gorodiste Echimăuți*, în *Kratkie Soobscenta*, vol. I, 1953, p. 116 și fig. 50 (reconstituire).

5) Ibidem, fig. 50 (reconstituire).

tinse din preajma așezării. La fel, oasele de vite domestice, de porc, cal și bou⁶⁾, ne dovedesc că alături de agricultură locuitorii s-au în-
deletnicit și cu creșterea vitelor pe izlazurile din apropierea așezării. În
afară de aceasta, este sigur că oamenii de aici s-au mai ocupat și cu
vînatul în pădurile de pe dealurile din preajmă, după cum rezultă din
cîteva oase de cerbi și dintr-un corn de cerb retezat, pe care le-am
găsit cu prilejul săpăturilor.

În ceea ce privește meșteșugurile casnice, cele cîteva sule de os,
o gresie de piatră pentru ascuțit, precum și o jumătate dintr-un obiect
plat și rotund de lut ars, decorat cu adîncituri rotunde, ne dovedesc că
ei știau să prelucraze osul, piatra și lutul.

Relativ la metalurgia fierului nu avem pînă în prezent nici o do-
vadă în așezarea de la Hlincea. În legătură cu aceasta, singurul obiect
de metal descoperit pînă acum acolo, o cataramă de bronz de formă
rectangulară, cu acul de fier, reprezintă evident un produs străin im-
portat, a cărui origine urmează să se precizeze.

Pentru ceramica lucrată cu mina locuitorii se foloseau de o pastă
grosolană, poroasă, neomogenă și foarte sfărîmicioasă, de culoare nea-
gră în interior și deschisă pe fețele externe, conținînd de obicei pietricele,
nisip, cioburi pisate și cîteodată chiar scoici fărîmîțate și alte impurități.
Alteori ei își făceau aceste vase dintr-o pastă mai consistentă și ceva
mai omogenă, cu cioburi pisate și nisip și uneori cu foarte puține pie-
tricele în compoziția ei. În ambele cazuri vasele lucrate cu mina se ca-
racterizează prin forme neregulate cu pereții groși și printr-o bulbucare
a suprafeței pereților, provocată atît de impuritățile din pastă, cît și din
felul grosolan în care era fasonat vasul. Pînă în prezent nu ni s-a păș-
trat nici un vas întreg lucrat cu mina. Din fragmentele ceramice des-
coperite rezultă că se foloseau cu predilecție formele de oale (fig. 1, 3)
și de tipsii (fig. 1, 5), caracterizate în special prin fundul lor îngroșat
(fig. 1, 6), și mai rar acelea de străchini și castroane (fig. 1, 4). Oalele
aveau fundul mult mai îngust decît gura și marginea dreaptă sau răs-
frîntă, nedecorată sau decorată pe buză cu alveole sau creștături oblice.
La fel și marginea scundă a tipsiilor a fost uneori decorată pe buză cu
alveole sau creștături oblice. În afară de aceasta, după fragmentele ce-
ramice păstrate rezultă că unele din vase au mai fost decroate pe umăr
și probabil și pe corp cu benzi de linii vălurite orizontale, (fig. 1, 1) iar
altele cu cercuri imprimate.

Pentru ceramica lucrată la roată înceată de asemenea s-a folosit o
pastă sfărîmicioasă, de culoare închisă în interior și deschisă pe fețele
exterioare, conținînd pietricele și nisip. Din această specie ceramică
ni s-au păstrat numai fragmente de vase cu marginea răsfrîntă și cu
gîtul întărit de jur împrejur printr-o creastă orizontală. Aceste vase,
spre deosebire de acelea lucrate cu mina, au forma regulată, iar pereții
lor sînt subțiri și fără neregularități în exterior. Ele sînt decorate în
mod obișnuit pe umăr și pe corp cu benzi vălurite, asociate cu altele
de linii orizontale, pe care le suprapun uneori parțial (fig. 1, 2).

6) Identificarea oaselor animalelor domestice și sălbatice din așezarea de la
Hlincea s-a făcut de către prof. N. Macarovici la laboratorul de Geologie și Palento-
logie al Facultății de Științe Naturale din Iași.

Deocamdată, ceramica lucrată la roată înceată a fost descoperită numai în semibordeiele cu cuptoarele cu pereți de piatră. Acolo ea este asociată cu o specie ceramică lucrată cu mina, asemănătoare cu aceea din semibordeiele cu cuptorul lucrat într-un bloc de pământ cruțat de la săpatul locuinței. Pornindu-se de la această din urmă constatare, s-ar

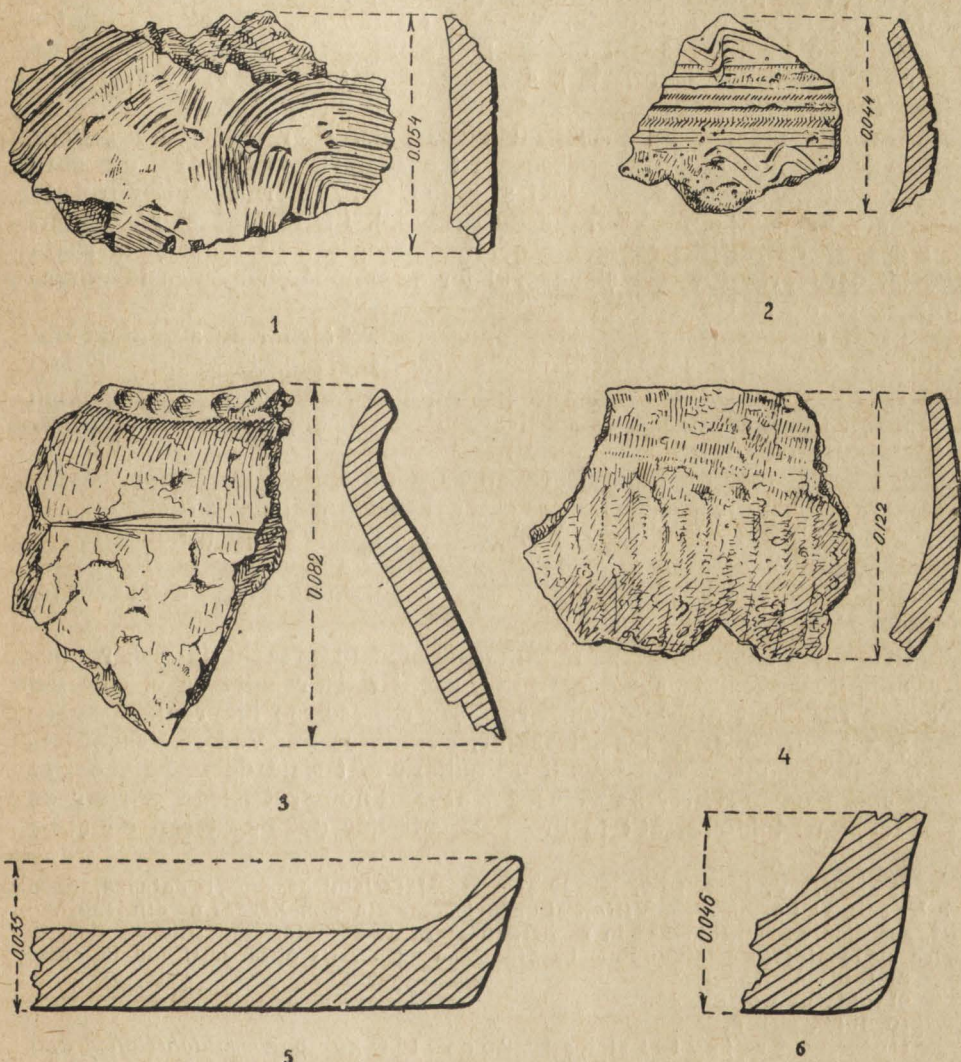

Fig. 1

Hlincea-Iași. Fragmente ceramice din vase lucrate cu mina (1,3—6) și la roata înceată (2) din sec. VIII—X.

putea presupune o contemporaneitate între semibordeiele cu cele două feluri de cuptoare.

Aspectul de cultură materială de la Hlincea, caracterizat în primul rând prin ceramica grosolană lucrată cu mina, a mai fost identificat în

1953 și în alte localități din Moldova, în urma cercetărilor efectuate de către colectivele șantierului Suceava și Muzeului de Antichități din Iași. Dintre localitățile cu asemenea resturi de cultură materială trebuie amintite în special Suceava (punctul „la Șipot”) și Spinoasa (raionul Tg. Frumos), unde s-au efectuat și săpături.

Astfel, cu prilejul lucrărilor de la Suceava, la punctul „La Șipote”, printre resturile unei locuințe, probabil tot un semibordei cu cuptor cu pereții de piatră, răscolit în cea mai mare parte de alte resturi de locuire mai noi, din sec. XIV⁷⁾, s-au descoperit fragmente de vase grosolane lucrate cu mîna.

De asemenea, la Spinoasa, cu ocazia lucrărilor de pe un șantier de construcție de acolo, s-a descoperit o importantă așezare din care s-a cercetat parțial un semibordei și s-au observat urmele altor trei semibordeie, probabil conte porane cu primul⁸⁾. În urma acestor cercetări s-au descoperit numai fragmente ceramice lucrate cu mîna și la roată înceată, care prin formele și decorul lor se aseamănă cu piesele corespunzătoare de la Hlincea⁹⁾.

În afară de aceste localități, în urma cercetărilor de suprafață din Moldova, s-a mai descoperit ceramica grosolană, lucrată cu mîna, la Iași în cartierul Ciurchi, la Miroslava și la Valea Lupului în raionul Iași, la Dănești în punctul „La Meri” (raionul Codăiești), probabil la Bîrlad, lângă podul Stroe Beloescu etc.¹⁰⁾.

De asemenea, tot în legătură cu aspectul acestor de cultură materială mai pot fi puse și unele descoperiri mai vechi de ceramică de la Fundul Herței (raionul Dorohoi)¹¹⁾ și de la Moldovenești (raionul Turda Transilvania)¹²⁾, precum și, eventual, câteva fragmente ceramice găsite recent la Morești¹³⁾ și unele din urnele de incineratie ce la Sărata Monteoru¹⁴⁾.

În general, din ceea ce se cunoaște pînă în prezent la noi, relativ la răspîndirea acestui aspect de cultură materială, rezultă că el este cel mai bine răspîndit în Moldova, prin așezări deschise în preajma pădurilor și a locurilor smircoase. Desigur, avîndu-se în vedere descoperirile de pînă acum ale aspectului de cultură materială de la Hlincea, se poate spera ca în viitor să crească și mai mult numărul descoperirilor de acest fel din Moldova, atît în urma cercetărilor de pe teren cît și a

7) SCIV, V, 1954, 1-2, p. 299 și urm. Materialul descoperit datează, după I. I. Leapușkin, din sec. VIII-X și uneori chiar din sec. XI, dar nu din sec. VI-VIII, așa cum se menționează în raport. În afară de aceasta, condițiile de descoperire ale locuinței de la punctul „La Șipot” nu au permis observații concludente.

8) Ibid., p. 315.

9) Ibid., p. 315, fig. 48.

10) Ibid., p. 238.

11) C. Ambrojevici și Radu Popovici *Zur vorgeschichtlichen und mittellaterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi*, in *Dacia*, IX-X, 1941 — 1944, p. 120, fig. 4, 19.

12) Două fragmente de vase nepublicate, dintr-o tîpsie și dintr-o oală decorată cu creștături pe buză, sînt păstrate în colecțiile Muzeului de Arheologie din Cluj.

13) Cu prilejul săpăturilor din 1954 s-au descoperit câteva fragmente ceramice lucrate cu mîna din pastă grosolană, dintre care unele, prin tehnica pastei și formă, par să fie înrudite cu acelea de la Hlincea.

14) SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 83 și urm.

reanalizării materialelor din muzee. Cu acest prilej se vor contura mai bine trăsăturile caracteristice ale acestui aspect de cultură materială. De asemenea, se va constata în ce măsură descoperirile de la Hlincea pot fi sau nu socotite reprezentative pentru acest aspect de cultură materială din Moldova, pentru a justifica chiar denumirea unei culturi de tip Hlincea.

În ceea ce privește încadrarea acestui aspect de cultură materială, cele mai apropiate analogii le oferă descoperirile din așezările vechi slave de pe teritoriul U.R.S.S., din regiunea dintre Nistru și Don. Astfel, o ceramică similară cu aceea de la Hlincea s-a descoperit pe teritoriul R.S.S. Moldovenești, în special la Lopatna, Sacarova și Pepeni¹⁶). Deocamdată, din lipsă de informații mai ample, nu știm dacă pot fi puse în legătură cu acest aspect de cultură materială și unele resturi de locuire din nivelul inferior din horodiștea de la Echimăuți (Raionul Rezina) de pe malul drept al Nistrului, precum și din așezările de la Cobusca Veche și Gîrbovo (tot din R.S.S. Moldovenească), unde s-a găsit o ceramică grosolană¹⁶).

Alte resturi de cultură materială înrudită cu acelea de la Hlincea s-au descoperit pe teritoriul R.S.S. Ucrainene. Dintre acestea cităm în primul rînd pe acelea din bazinul cursului superior al Nistrului, de lângă Bela, Blamutivka, Babin alte localități, cercetate recent de către colaboratorii Muzeului din Cernăuți¹⁷). Apoi trebuie amintite descoperirile de pe malul drept al Niprului, spre vest și sud-vest de această regiune, precum și acelea de pe malul stîng al Niprului pînă la Don, în urma cercetărilor efectuate de A. A. Spișin, P. P. Efimenko, B. A. Ribakov, P. N. Treteakov și I. I. Leapușkin, M. I. Braicevski și alții¹⁸). În regiunea de pe malul drept al Niprului s-au semnalat resturile unei culturi înrudite cu aceea de la Hlincea-Iași, în special pe dealul Kiselevka din Kiev, în împrejurimile satului Raiki (regiunea Jitomir, raionul Bardicevți), lângă satul Plisețkoe¹⁹). Dintre descoperirile din regiunea de pe malul drept al Niprului cele mai importante sînt acelea din Horodiștea de la Raiki, unde s-au găsit 23 complexe de locuințe și clădiri gospodărești, dispuse în cerc, care au aparținut probabil ostașilor drujnici²⁰). Descoperirile de pe malul stîng al Niprului aparțin culturii de tip Romen-Borșevo, denuimă astfel după două grupe de horodiști înrudite, dintre care acelea de tip Roman se află pe malul stîng al Niprului, iar aceea de la Borșevo lângă Voronej. În afară de acestea, unele din descoperirile din această

15) După informațiile procurate de M. Chișvaș, aspirantă în științele istorice, care a prezentat în 1954 specialiștilor în arheologie feudală de la Moscova câteva probe ceramice caracteristice de la Hlincea.

16) Vezi SCIV, V, 1954, ¹3—4.

17) I. I. Leapușkin, *Ranneslavianskie poseleniia Dneprobskogo lesostepnogo leoberegija*, în Sovetskaja Arheologija, XVI, 1952, p. 38, nota 3. Pentru informații mai ample vezi B. A. Timošuk, *Slavianskie poseleniia, IX-X-ov na teritorii Severnoi Bukovini*, în Kratkie Soobșcenija, 53/1954, p. 86 și urm.

18) Ibid., p. 8 și urm. pentru cea mai mare parte din aceste cercetări.

19) Ibid., p. 37.

20) V. I. Dovjenok, *Feodalni maetok v epohi Kievskoi Rusi v svitli arheologičnih danih*, în Arheologija, VIII, 1953, p. 20.

regiune aparțin și unei faze mai timpurii a culturii de tip Romen de-numită Volințevo²¹⁾.

Pe lângă aceste descoperiri de pe teritoriul U.R.S.S., s-au mai semnalat unele urme ale culturii Romen-Borșevo și în regiunea Dunării de Jos, pe teritoriul R.P. Bulgaria, acolo unde Pseudo-Mauricius plasează pe anți și pe sclavini²²⁾.

Descoperirile grupului Romen-Borșevo și ale altor grupuri înrudite din sudul U.R.S.S. constau în așezări, morminte și tezaure.

Aici, deocamdată, pentru încadrarea descoperirilor corespunzătoare din Moldova ne interesează numai așezările.

Astfel, din punctul de vedere al aspectului lor exterior, s-au deosebit pe teritoriul U.R.S.S. două tipuri de așezări: horodiști (așezări înțărîte cu valuri și șanțuri) și siliști (așezări deschise mai mari și dependente de horodiști)²³⁾. Horodiștile predomină în regiunea de pe malul stîng al aceluiași fluviu²⁴⁾.

Așezarea de la Hlincea, ca și celelalte așezări corespunzătoare descoperite pînă în prezent în Moldova, face parte din categoria siliștilor. Horodiștile contemporane cu aceste așezări nu au fost încă descoperite în Moldova. Prezența lor aici poate fi totuși presupusă, avîndu-se în vedere descoperirile de horodiști de pe teritoriul R.S.S. Ucrainene.

Din punctul de vedere al duratei locuirii sînt unele apropiieri între așezarea de la Hlincea și acelea înrudite de pe teritoriul U.R.S.S. Astfel, la Hlincea, ca și în majoritatea așezărilor grupului Romen-Borșevo, locuirea a fost mai îndelungată, începînd uneori din vremea comunei primitive și continuîndu-se pînă în secolele X-XIII.

Apoi, în cuprinsul siliștilor din U.R.S.S. ca și la Hlincea, s-au descoperit locuințe în formă de semibordeie. Acolo însă, pe lângă grupele de locuințe izolate, s-au găsit și altele, unite între ele prin treceri, datorită legăturilor de rudenie ale locuitorilor²⁵⁾.

În general, resturile de locuire descoperite recent în Moldova, ca și acelea corespunzătoare lor de pe teritoriul U.R.S.S., se disting prin caracterul lor primitiv și arhaic²⁶⁾.

Prin trăsăturile sale generale, aspectul de cultură materială identificat recent în Moldova este înrudit cu acela din așezările culturii vechi slave din regiunea Niprului. Astfel, poziția așezărilor în locuri inaccesibile, precum și caracteristicile semibordeiilor noastre relativ la adîncime, formă, dimensiuni, cuptoare (săpate în pămînt sau cu pereții construiți din piatră), prispă și chiar groapă din interior, se regăsesc în așezările aparținînd acestei culturi. La fel și în ceea ce privește caracteristicile principale ale ceramicii lucrate cu mina și la roată, ca, de ex.,

21) M. I. Braicevski, *Ob „Antoh” Pseudomaprokia*, in *Sovetskaja Etnografija* 1953, nr. 2, p. 23. Vezi și D. T. Berezovet, *Do pitanja pro litopisnih Stoezan*, in *Arheologija*, VIII, 1953, p. 37, pentru caracteristicile monumentelor etapei Volințevo.

22) M. I. Braicevski, *op. cit.*, p. 27.

23) I. I. Leapușkin, *op. cit.*,¹⁷⁾ p. 13.

24) P. N. Treteakov, *Vostocnoslabeanskije plemena*, ed. a 2-a, 1953, p. 246.

25) M. I. Braicevski, *op. cit.*, p. 20.

26) Pentru caracterul arhaic al culturii Romen-Borșevo, vezi I. I. Leapușkin, *op. cit.*, p. 36 și urm., M. I. Braicevski, *op. cit.*, p. 21 și urm. În legătură cu aceasta, vezi și D. T. Berezovet, *op. cit.*, p. 31 și urm. care respinge ideea despre caracterul arhaic al culturii Romen.

tehnica pastei, formele de vase și decorul constituit din alveole și cresații pe buză sau din benzi de linii vălurite asociate cu altele de linii orizontale pe umărul și corpul vasului, se întâlnesc în cea mai mare parte și în ceramica acestor așezări.

Desigur pentru o încadrare justă a resturilor de cultură materială descoperite recent în Moldova, trebuie să se țină seama și de deosebirile stabilite de cercetătorii sovietici în cadrul vechii culturi slave răsăritene din regiunile de pe malul stîng și drept al Niprului.

În legătură cu aceasta, N.P. Treteakov a arătat de curînd cu privire la cultura triburilor de slavi răsăriteni de pe malul drept al Niprului, că ea se deosebește de aceea a triburilor de slavi răsăriteni de pe malul stîng al aceluiași fluviu, prin predominarea siliștilor, prin coexistența mormintelor de înhumatie și incineratie, prin ceramică, precum și din punct de vedere lingvistic, etnografic și antropologic ²⁷⁾.

De asemenea, P. N. Berezoveț, într-un studiu apărut recent, este de părere că, deși monumentele de tip Romen-Borșevo și Raiki sînt din aceeași perioadă, ele totuși nu sînt identice, reprezentînd resturile materiale ale unor triburi slave răsăritene diferite ²⁸⁾. Cu toate acestea, după autor, trăsăturile apropiate ale acestor monumente dovedesc un fel de viață apropiat și o cultură unitară, care poate fi denumită Romen-Borșevo, deși monumentele respective aparțin unor triburi deosebite ²⁹⁾.

Deci, în acest sens trebuie înțeleasă apropierea făcută deocamdată între aspectul de cultură materială identificat recent în Moldova și grupul Romen-Borșevo de pe teritoriul U. R. S. S. În viitor, prin cunoașterea amănunțită a descoperirilor corespunzătoare de pe teritoriul R. S. S. Moldovenești, precum și din regiunea de pe malul drept al Niprului, din R. S. S. Ucraineană, se vor putea stabili cu mai multă precizie cele mai apropiate analogii ale aspectului de cultură materială din Moldova.

Tot cu prilejul cercetărilor viitoare va trebui să se determine cu mai multă exactitate și cronologia acestui aspect din Moldova, care a fost datat deocamdată în secolele VIII-X, prin analogie cu cronologia grupului Romen-Borșevo, stabilită îndeosebi de către I. I. Leapușkin, pe baza ceramicii de tip Saltovo-Maiatș și a monedelor orientale și bizantine ³⁰⁾.

În legătură cu aceasta, în momentul de față nu se poate preciza dacă limita cronologică interloară a acestui aspect de cultură materială din Moldova poate fi coborîtă pînă în secolele VII-VIII, prin analogie cu unele descoperiri din regiunea Niprului, dintre care mai importantă este aceea de la Volînțevo ³¹⁾, sau chiar pînă în secolele VI-VII, așa cum presupune I. I. Leapușkin pentru descoperirile mai sus citate de pe Nistrul superior ³²⁾. Se constată numai că această coborire a limitei crono-

27) P. N. Treteakov, *op. cit.*, ²⁴⁾ p. 246.

28) D. T. Berezoveț, *op. cit.*, ²¹⁾ p. 38.

29) Ibid.

30) Cf. I. I. Leapușkin, *O datirovke gorodist Romensko-Borșevskoi kulturi* în Sovetskaja Arheologhija, IX, 1947, p. 121 și urm. Autorul își menține datarea din 1947 și în studiul mai nou *Ranneslavjanske poselenia Dneproskogo le-sostepnogo Lebobereftia*, din Sovetskaja Arheologhija, XVI, 1952, p. 36.

31) M. I. Braicevski, *op. cit.* ²¹⁾ p. 23.

32) I. I. Leapușkin, *Ranneslavjanske poselenia*, ..., p. 38, nota 3.

logice inferioare a culturii vechi slave din regiunea Niprului coincide în parte și cu cronologia urnelor de incinerare de la Sărata Monteoru, care au fost datate în sec. VII, pe baza asocierii lor cu unele obiecte caracteristice de metal ³³⁾.

În afară de aceasta, nu avem încă observații suficiente pentru do- vada existenței mai multor faze de locuire din această vreme în Moldo- va. Așa se explică de ce în momentul de față descoperirile respective din Moldova sînt considerate oarecum în bloc, fiind tratate împreună, atît în ceea ce privește particularitățile cit și cronologia lor.

Dacă așa stau lucrurile în ceea ce privește limita cronologică infe- rioară și fazele de evoluție ale acestui aspect de cultură din Moldova, în schimb, limita lui cronologică superioară se plasează în general în sec. X, ca și pentru grupurile înrudite de pe teritoriul U. R. S. S. Deo- camdată nu știm dacă, prin analogie cu cele constatate de I. I. Leapuș- kin cu privire la horodiștea de tip Romen de la Monastirișce, această limită cronologică superioară s-ar mai fi prelungit uneori și în sec. XI ³⁴⁾.

Din punct de vedere etnic, astăzi nu mai este nici o îndoială asu- pra faptului că purtătorii culturii Romen-Borșevo, ca și în genere a ce- lorlalte culturi materiale înrudite, sînt diferitele triburi de slavi răsăriteni, ale căror trăsături deosebite se datoresc condițiilor specifice în care s-au dezvoltat. În schimb, problema localizării acestor triburi este mai grea, mai ales pentru regiunea dintre Nistru și Nipru, unde au fost cercetate mai puține materiale arheologice din secolele VIII-X³⁵⁾. Din acest motiv nu se poate încă preciza cu care din aceste triburi de slavi răsăriteni din sudul U. R. S. S. pot fi puse în legătură resturile de cultură materi- ală descoperite recent în Moldova.

În orice caz, lăsînd la o parte această dificultate, care eventual ar putea fi înlăturată prin cercetările viitoare, trebuie să recunoaștem că resturile de cultură materială din secolele VIII-X și poate și mai devre- me, descoperite recent în Moldova, au o deosebită importanță și semni- ficație istorică, intrucît prin ele se confirmă din punct de vedere arhe- ologic prezența în Moldova a triburilor de slavi răsăriteni din timpul dezagregării comunității patriarhale.

Trăsăturile arheologice ale culturii recent descoperite din sec. VIII- X și poate și mai devreme sînt deosebite de acelea ale culturii anteri- oare din Moldova din sec. III-IV, atît în ceea ce privește poziția așeză- rilor în regiunile de pădure și mlaștini, cit și mai ales prin caracterul arhaic al resturilor de cultură materială din cuprinsul acestor așezări. În legătură cu aceasta, este semnificativ că acum în Moldova, ca și în re- giunea de pe malul drept al Niprului, în locul ceramicii de tehnică su- perioară lucrată la roată s-a folosit ceramica de calitate inferioară, lu- crată cu mina sau la roata înceată. Această ceramică a fost în uz pînă la sfîrșitul sec. IX și începutul sec. X, cînd va lua din nou o mare dez- voltare ceramica lucrată la roată. În ceea ce privește pe slavii răsăriteni, această dezvoltare a tehnicii ceramicii s-a pus în legătură cu trecerea

33) Cf. SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 85.

34) I. I. Leapușkin, *O datirovke gorodišt Romensko-Borșevskot kulturi*, p. 122.

35) P. N. Treteakov, *op. cit.*, ²⁴⁾ p. 246 și urm.

meșteșugului ceramicii de la femei la bărbați, aceștia lucrând exclusiv cu roata ca meșteșugari specializați ³⁶⁾).

În stadiul actual al cercetărilor de la noi, nu cunoaștem aspectul culturii materiale a populației autohtone din această vreme. De asemenea nu cunoaștem așezări din această vreme pe teritoriul țării noastre, care să poată fi atribuite numai slavilor sau numai autohtonilor.

Relativ la aceasta, avându-se în vedere caracterul migrației slavilor, credem că așa ceva nu este posibil, întrucât triburile locale au conviețuit cu cele slave în aceleași regiuni.

Deocamdată, în ceea ce privește triburile de slavi răsăriteni care au venit în Moldova în secolele VIII-X și poate și mai înainte, nu se poate face nici o precizare. La fel și pentru perioada următoare, din secolele X-XIII, corespunzătoare Rusiei kievene, nu știm dacă au fost sau nu legături și cu tiberții din apropiere, considerați de către arheologii sovietici ca principalii creatori ai culturii materiale de la Nistru în epoca marului principat ³⁷⁾.

În afară de aceasta, numeroasele elemente slave răsăritene din lexicul și toponomia Moldovei constituie o altă dovadă a prezenței în masă și de lungă durată a slavilor răsăriteni în Moldova. În legătură cu aceasta s-a constatat că numeroasele cuvinte relative la viața gospodărească a omului simplu din Moldova, precum și cele citeva sute de numiri de munți, ape, văi și dealuri din Moldova, sînt vechi, nereprezentînd împrumuturi recente ³⁸⁾. De asemenea, s-a observat că elementele slave răsăritene din toponimie și lexic abundă în nordul și centrul Moldovei, precum și în Bucovina, fiind mai rare în Muntenia și Transilvania unde predomină, în schimb, elementele slave meridionale ³⁹⁾.

În felul acesta, constatările arheologice relative la prezența slavilor răsăriteni în Moldova în secolele VIII-X și poate și mai devreme, sînt confirmate și pe cale filologică, printr-un mare număr de toponimice și cuvinte slave răsăritene din lexicul moldovenesc.

Din descoperirile arheologice de pînă acum din Moldova rezultă că în secolele VIII-X, și poate și mai devreme, de cînd sînt constatați aici în mod sigur slavii răsăriteni, au existat așezări deschise, protejate de obicei de pădurile din spate și de mlaștinile din față.

Poziția acestor așezări, în preajma terenurilor întinse de pe văile secundare ale apelor, era favorabilă pentru agricultura cu arat. Acest fel de agricultură, prin analogie cu cele constatate de cercetătorii sovietici la slavii răsăriteni, se poate admite că a fost practică de familia obișnuită (monogamă) și nu de colectivul de producție al familiei patriarhale, de care era legată agricultura prin săpare ⁴⁰⁾.

În afară de aceasta, din cele descoperite în așezarea de la Hlincea și în parte în aceea de la Spinoasa, se poate trage concluzia că familiile acestea aveau gospodării individuale, unelte și vite de muncă. De ase-

36) D. T. Berezoveț, *op. cit.*, ²¹⁾ p. 42.

37) G. B. Feodorov, *Tîberții*, în *Vestnic drevnei Istorii*, 2 (4 C) 1952, p. 252 și urm.

38) Margareta Ștefănescu, *Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor*, Iași, 1952, p. 100 și urm.

39) *ibid.*, p. 108 și urm.

40) D. T. Berezoveț, *op. cit.* ²¹⁾ p. 42.

menea mai rezultă că nici una din meserii nu s-a diferențiat de agricultură, care trebuie să fi fost ocupația economică principală.

În genere, locuințele din cuprinsul așezării sînt distanțate, aparținînd probabil unor familii neînrudite între ele sau făcînd parte din rude mai îndepărtate. Pînă în prezent numai într-un singur caz, la Hlincea, s-au găsit două locuințe foarte apropiate, care aparțin mai mult ca sigur unor familii strîns înrudite.

Deci, avîndu-se în vedere aceste constatări, se poate presupune că familiile respective reprezentau unități economice, reunite nu atît prin legături de rudenie ca în obștea gentilică, ci mai ales prin interese comune, economice și de apărare, ca în obștea teritorială sau satească ⁴¹⁾.

Desigur că, pornindu-se de la constatările de pînă acum, nu este ușor ca să se lămurească problema caracterului obștii din Moldova în secolele VIII-X și poate și ceva mai înainte, de cînd datează aspectul de cultură materială de la Hlincea și din celelalte așezări contemporane din Moldova.

De altfel și în U. R. S. S. au fost discuții cu privire la caracterul obștii din timpul Pravilei ruse (Russkaia Pravda), învingînd în cele din urmă punctul de vedere al acad. B. D. Grecov, după care obștea din aceste vremi este teritorială și nu familiară ⁴²⁾.

În general însă, după cum s-a arătat recent, problema dezvoltării obștii slave înainte de formarea statului rus nu este suficient lămurită, ea fiind examinată fără să se țină seama întotdeauna de dezvoltarea forțelor de producție corespunzătoare ale societății slavilor răsăriteni ⁴³⁾. Din cercetările făcute rezultă că la triburile sudice ale slavilor răsăriteni obștea teritorială a apărut mai curînd, în sec. VI e. n., iar la acele nordice mai tîrziu, cam prin sec. VIII e. n., în vremea cînd triburile din sud au depășit stadiul de distribuire periodică a pămîntului ⁴⁴⁾.

În ceea ce ne privește, problema care se pune este aceea dacă în secolele VIII-X în Moldova se menține obștea gentilică sau s-a trecut la obștea teritorială. În legătură cu aceasta, din capul locului trebuie să arătăm că în stadiul actual al cercetărilor de la noi nu poate fi vorba de o rezolvare completă a problemei, ci numai de emiterea unor ipoteze, care urmează să fie verificate cu prilejul studiilor viitoare.

Astfel, avîndu-se în vedere particularitățile descoperirilor recente din Moldova și mai ales cele constatate de cercetătorii sovietici cu privire la obștea teritorială a slavilor răsăriteni, credem că se poate presupune că în Moldova în secolele VIII-X s-a depășit stadiul obștii gentilice, caracterizată prin raporturile de rudenie și proprietatea obștească. Acum, probabil că din sinul societății gentilice s-a desprins obștea satească, care păstrează multă vreme rămășițele relațiilor gentilice, îndeosebi sub forma proprietății obștești asupra pămîntului arabil, pădurilor, izlazurilor și apelor.

41) Pentru aceste trăsături caracteristice ale obștii teritoriale vezi V. Costăchel, *Despre problema obștiilor agrare în Țara Romînescă și Moldova în secolele XIV-XV*, în *Studii și cercetări de istorie medie*, II, 1951, 1, p. 92.

42) K. N. Tarnovskii, *Predposilki pozni knozheniia feodalizma u vostochnykh slavean*, în *Voprosy Istorii*, 1954, 4, p. 86.

43) Ibid.

44) Ibid. p. 89.

Forma obștii din Moldova din această vreme corespunde probabil fazei de început a obștii sătetești. După cum se știe în această fază familiile dețineau în proprietate privată casa și curtea, uneltele de producție și vitele, iar pământul arabil, ca și pădurile, islazurile și apele erau încă în proprietatea colectivă, pământul fiind dat numai în folosință membrilor comunității, prin reunirea și reimpărțirea lui periodică ⁴⁵⁾.

Deci nu poate fi vorba acum cu adevărat de o proprietate privată a familiei asupra lotului de pământ arabil, ci numai de o folosință temporară a lui și de însușirea individuală a recoltei.

Cu toate acestea, spre deosebire de obștea gentilică, obștea sătetească, chiar din această fază de început, se caracterizează prin dualismul ei, prin coexistența proprietății private asupra gospodăriei și a celei colective, atât asupra pământului arabil, neimpărțit încă, cât și asupra pădurilor, islazurilor și apelor ⁴⁶⁾. Ori, după cum s-a arătat de către K. Marx, tocmai această trăsătură caracteristică a obștii sătetești, dualismul, constituie izvorul, de o mare forță vitală, al dezvoltării ei ⁴⁷⁾.

Apoi, din faza următoare, probabil din sec. X înainte, o dată cu încetarea împărțirii periodice a pământului arabil, loturile trecind în proprietatea privată a țăranilor, au rămas în proprietate colectivă numai pădurile, islazurile și apele. Din acest moment, proprietatea funciară putându-se instrăina în mod liber, s-au ivit diferențierile sociale între membrii liberi ai gintei, soldându-se cu apariția claselor ⁴⁸⁾.

Această ipoteză, după care recentele descoperiri arheologice din Moldova din secolele VIII-X se situează într-o etapă de formare a feudalismului, nu este contrazisă de caracterul arhaic al culturii materiale din această vreme. Acest arhaism corespunde tocmai caracterului relațiilor social economice ale orînduirii tribale în descompunere dintr-o fază de tranziție, cînd obștea teritorială înlocuiește obștea gentilică. Din acest punct de vedere, după cum s-a arătat de către Fr. Engels, care s-a ocupat în mod special de obștea sătetească la vechii germani, această formă a obștii fiind ultima fază a societății gentilice reprezintă în același timp și o fază de trecere spre o a doua formație, adică de la societatea bazată pe proprietate colectivă la societatea bazată pe proprietatea privată ⁴⁹⁾.

Obștea sătetească liberă aparține perioadei care a precedat începutul feudalismului, denumită în mod vag „prefeudală” sau de către acad. B. D. Grekov „semipatriarhală-semifeudală” ⁵⁰⁾.

Această perioadă, după cum s-a arătat, începe la slavii răsăriteni o dată cu apariția obștii teritoriale libere și se încheie cu formarea statului feudal, eliminîndu-se astfel din sfera noțiunii de „prefeudală” etapa mai veche a descompunerii orînduirii comunei primitive ⁵¹⁾.

În vremea care ne interesează, din secolele VIII-X, baza producției

45) Cf. V. Costăchel, *op. cit.*, ⁴¹⁾ p. 93.

46) Ibid.

47) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. XXVII, p. 694.

48) K. N. Tarnovski, *op. cit.*, ⁴²⁾ p. 91.

49) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. XXVI, p. 680.

50) B. D. Grekov, *Periodizarea istoriei U.R.S.S. în lumina învătăturilor. Stalin* (conferință ținută în aula Facultății juridice din București în ziua de 17 octombrie 1952), București, 1952, p. 23.

51) K. N. Tarnovski, *op. cit.*, p. 91.

o constituia munca țăranilor liberi din obștea sătească, care vor fi treptat șerbiți de către proprietarii funciari bogați. Existența acestora din urmă în Moldova este deocamdată numai presupusă, întrucît nu avem pînă în prezent nici un fel de dovadă arheologică, ca, de ex., așezări întărite (horodiști), morminte cu inventar bogat sau tezaure cu obiecte pe preț, așa cum se cunosc pentru unele triburi de slavi răsăriteni din sudul U. R. S. S.

În această perioadă de geneză a feudalismului din Moldova au avut un rol important și triburile de slavirăsăriteni, care, în urma dezvoltării forțelor de producție, în special în agricultură și în meșteșugul fierului, au trecut încă din sec. VIII-IX la modul de producție feudal. Astfel legăturile populației locale cu triburile de slavi răsăriteni instalate în această vreme în Moldova au contribuit la grăbirea procesului de feudalizare, prin dezvoltarea agriculturii, determinată de dezvoltarea forțelor de producție, prin impunerea crescîndă cu caracter feudal (dijma) și prin accentuarea diferențierilor sociale dintre șefii locali și masa țăranimii⁵²). Procesul de feudalizare se va dezvolta apoi în sec. XI-XII, atît în urma sporirii inegalității funciare, cit și în urma relațiilor cu statul din Kiev și cnezatul din Halici și se va maturiza apoi în sec. XIV, o dată cu formarea statului de sine stătător al Moldovei.

În lumina acestor considerații istorice, recente descoperiri arheologice din Moldova prezintă o deosebită importanță, întrucît prin ele se aduce o contribuție cu privire la perioada în care a avut loc procesul de formare a poporului român și a limbii romine, precum și a feudalismului din Moldova.

НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ К ВОПРОСУ ВОЗНИКОВЕНИЯ ФЕОДАЛИЗМА В МОЛДАВИИ

Краткое содержание

В других наших работах мы ссылались на последние результаты советских исследований, касающихся поселений типа Ромен-Боршево и на их значение для археологии Р. И. Р. (SCIV, VI (1954) 3—4, стр. 569 и след¹).

В настоящей работе, основываясь и на результатах археологических раскопок 1954 года, мы пытаемся дать более точное определение и более точную интерпретацию археологических открытий Молдавии VI—X вв., уделяя особое внимание открытиям в Глинче яесской области.

Раскопками, проведенными Румынской Академией Наук в большом открытом поселении Глинча-Яессы с 1952 по 1954 год, было открыто 5 жилищ типа полуземлянок, 2 печи вблизи жилищ, которые служили летними кухнями, строение на поверхности земли, назначение которого еще не уточнено, а также несколько ям с хозяйственными отбросами.

Самым значительным элементом полуземлянок была печь в форме подковы, построенная на участке, оконяном в глыбе, оставленном после копояния жилища, или построенная из камня, подобно печам поселений XI—XII вв. Динодженции и Морешть.

52) Cf. *Istoria R.P.R.* (manual publicat sub redacția acad. M. Roller, București, 1952, p. 55.

На основании немногочисленных остатков, найденных в этих жилищах, можно сделать вывод, что люди в то время занимались земледелием, скотоводством, охотой и ремеслами, выделявая различные предметы из кости, камня и глины. Что касается керамики, то они пользовались главным образом грубой посудой ручной работы, обычно в форме мисок и горшков. Кроме того, им была знакома, хоть и в меньшей мере, керамика, обработанная на гончарном кругу.

Тип материальной культуры Глинча-Яссы был недавно идентифицирован и в других местностях Молдавии, в частности в Сучаве и Спиноасе (района Тыргу Фрумос).

Для определения этого вида материальной культуры самыми аналогичными являются открытия в поселениях восточно-славянских племен на территории Молдавской ССР и Украинской ССР, преимущественно в бассейне верхнего течения Днестра и правобережья Днестра.

Материальная культура Глинча-Яссы и других местностей Молдавии некоторыми своими характерными чертами является родственной с культурой восточно-славянских поселений типа Ромен-Боршево VIII—X вв, распространённой в особенности между Днестром Доном.

Остатки материальной культуры, открытые недавно в Молдавии, имеют большое историческое значение, т. к. они археологически подтверждают присутствие в Молдавии восточнославянских племен со времени разложения патриархальной общины. В свою очередь, археологическое установление присутствия восточных славян в Молдавии VIII—X, вв быть может и ещё раньше, подтверждается и филологией, а именно: обилием топонимических терминов и восточно-славянских слов в Молдавской лексике.

Имея ввиду с одной стороны открытое расположение молдавских поселений этого времени, способствовавшее пахотному земледелию обычной семьи единоличника, располагавшей своим скотом и орудиями труда, с другой стороны тот факт, что жилища в Глинча-Яссы находились на довольно большом расстоянии друг от друга и, вероятно, не принадлежали родственным семьям, можно предполагать, что эти семьи представляли собой экономические единицы, связанные не родством, как в родовой общине, а связанные, главным образом, общими интересами хозяйства и защиты, как во временной или сельской общине.

Форма молдавской общины VIII—X вв повидимому, соответствует начальной стадии сельской общины, когда, как мы знаем, частной собственностью семьи являлись дом, двор, орудия труда и скот, а пахотная земля, леса, реки и пастбища принадлежали ещё обществу и давались на временное использование членам общины, потом периодически вновь объединялись и делились.

Основой производства в это время был труд свободных крестьян сельской общины, которые постепенно будут закрепощены богатыми землевладельцами, существование которых в Молдавии VIII—X вв только предполагается, т. к. до настоящего времени археологически это не доказано.

В этот период возникновения феодализма в Молдавии важную роль сыграли восточно-славянские племена, которые, соприкасаясь с местным населением, способствовали ускорению феодализации, благодаря развитию земледелия, усилению феодальной зависимости (оброк) и социальной дифференциации между местными руководителями и крестьянской массой.

CONTRIBUTIONS ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LE DÉBUT
DE LA FÉODALITÉ EN MOLOAVIE

Résumé

Dans une étude précédente, nous avons indiqué les résultats des travaux récents publiés par les savants d'U.R.S.S. concernant le groupement Romen-Borchévo et son importance pour l'archéologie de la République Populaire Roumaine (S.C.I.V., VI (1954), 3—4, p 569 et suivantes). Dans la présente étude, nous nous proposons d'exposer avec plus de précision et d'interpréter d'une manière plus approfondie les découvertes archéologiques relatives à la Moldavie du VIIIe au Xe siècle, en tenant compte aussi du résultat des fouilles effectuées en 1954, surtout à Hlincea, près de Iassy.

Les fouilles faites par l'Académie de la République Populaire Roumaine sur le chantier de Hlincea de 1952 à 1954 ont mis à jour cinq habitations du type des huttes à demi enfouies en terre, ainsi que deux fours installés en plein air près des habitations et qui ont servi de cuisine pendant l'été, les ruines d'une construction érigée à la surface et ayant eu une destination qu'on n'a pas pu préciser, et plusieurs fosses à provisions ou à ordures. L'élément le plus important des huttes est le four en forme de fer à cheval, creusé dans un bloc de terre épargné à l'occasion de la construction de l'habitation et dont les parois sont en pierre, de même que les fours datant des XIe et XIIe siècles de Dinogetia et Moresti.

Tenant compte des objets peu nombreux découverts dans ces habitations, on peut déduire que les habitants, à cette époque lointaine, s'occupaient d'agriculture, d'élevage, de chasse et pratiquaient certains métiers domestiques, en utilisant la pierre, les os et la terre glaise. En ce qui concernera la céramique, ils utilisaient surtout des vases grossiers en forme d'écuelle et de cuvette. Ils ont connu aussi, mais dans une moindre mesure, la céramique travaillée à tour rentée.

La culture matérielle constatée à Hlincea-Iassy se retrouve aussi dans d'autres localités de Moldavie, surtout à Suceava et Spinoasa (rayon de Tirgu-Frumos),

Les plus proches analogies pour l'étude de cette civilisation nous sont fournies par les découvertes faites dans les régions que les tribus slaves de l'Est ont habitées sur le territoire de la R. S. S. Moldave et de la R. S. S. Ukrainienne, particulièrement dans le bassin du cours supérieur du Dniéster et sur la rive droite du Dniéper.

Par quelques uns de ses traits caractéristiques, la culture identifiée récemment à Hlincea-Iassy et dans d'autres localités de Moldavie est apparentée à la civilisation des régions habitées par les Slaves de l'Est du groupe Romen-Borchévo, qui date du VIIIe au Xe siècle et qui a été surtout répandue entre le Dniéper et le Don.

Les débris de la culture matérielle, découverts récemment en Moldavie, ont une grande importance et une signification historique spéciale, car ils confirment, au point de vue archéologique, la présence en Moldavie de tribus slaves de l'Est à l'époque où les communautés patriarcales se sont désagrégées.

D'ailleurs, les constatations archéologiques relatives à la présence des Slaves d'Est en Moldavie du VIIIe au Xe siècle, et peut-être même à une époque plus reculée, sont confirmées par la philologie, car dans la toponymie, ainsi que dans le parler moldave on trouve de nombreuses traces de l'influence exercée par les Slaves de l'Est.

Considérant, d'une part, la position des villages ouverts situés en Moldavie dans cette période et qui était favorable à l'agriculture, et notamment aux labours auxquels s'adonnaient ordinairement les familles disposant d'une propriété individuelle, d'instruments de travail et de bétail, et, d'autre part, considérant que les habitations découvertes à Hlincea-Iassy sont installées à une certaine distance les unes des autres et que probablement elles ont appartenu à des familles qui n'étaient pas apparentées, on peut conclure que ces familles constituaient une unité économique, créée non par les liens de parenté, comme ce fut le cas de la communauté gentilice, mais surtout par des intérêts communs économiques ou ayant pour but la défense commune, comme ce fut le cas des communautés territoriales ou paysannes.

La forme de la communauté moldave du VIIIe au Xe siècle correspond probablement à la phase du début de la communauté paysanne, lorsque la famille possédait, comme propriété privée, la maison, la cour, les instruments de travail et le bétail, tandis que la terre labourable, les forêts, les paturages, ainsi que les eaux étaient restés en propriété collective et étaient répartis aux membres de la communauté pour un usage temporaire, par des distributions périodiques.

Dans cette période de l'histoire, la production a été basée sur le travail des paysans libres, qui faisaient partie de la communauté paysanne. Ils seront petit à petit asservis par les riches propriétaires fonciers, dont l'existence en Moldavie du VIIIe au Xe siècle fait seulement l'objet de conjectures, car, jusqu'à présent, les preuves archéologiques manquent totalement.

À cette époque de la naissance de la féodalité en Moldavie, les tribus slaves de l'Est ont eu un rôle important. Leurs relations avec la population autochtone ont contribué à hâter l'avènement du régime féodal, par la transformation de l'agriculture, soumise de plus en plus aux redevances féodales (dîmes) et en accentuant la différenciation sociale entre les chefs locaux et la masse des paysans.